

Съставител Йордан Пеев

ДОМ НА ИСЛЯМА

Справочник

Том 1

София, 2022

На задна корица: „Астролабия на Арзахел“ (лат. Saphaea Arzachelis), създадена от Ибрахим ал-Заркали – арабски астроном, живял в Толедо и Кордова пред XI век. Значимото научно и техническо постижение подпомага появата на множество сродни инструменти. Снимка на астролабия, съхранявана в Музея на науката във Флоренция.

© Издателство „Изток-Запад“, 2022

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Йордан Пеев, съставител, 2022

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2022

ISBN 978-619-01-1019-3

ДОМ НА ИСЛЯМА

دار الاسلام

Вяра, общество, събития

Справочник

Том 1

Съставител

Йордан Пеев

Научен редактор

Анка Стоилова

А

А / алиф (ا). Първата буква от арабската азбука. Отговаря на числото 1. Пространно тълкувана от улеми и суфии, поети и философовци. Според сказания Аллах създава една точка на светлината (представявана от хамза / همزة). Изписана с мастило, тя се разлива по страницата и оформя изправена черта – Алиф. Тя ще породи останалите букви от азбуката и се намира във всички останали: ха (ح) е сгънат А., мим (م) – закръглен А., затова е по-важна от всички останали букви. Тя е началото на името на Бога – Аллах. Едни суфии отнасят А. като знак за Неговата скритост и недостъпност, други го сочат като ос, около която се върти светът. Поети твърдят, че познават само една буква и тя е А. За Философовците А. е „Първото начало“ (ал-мабда ал-ауул / المبدأ الأوّل) на творението, обозначава универсалния интелект и висшето Слово.

ААЛ. Вж. РОД, СЕМЕЙСТВО.

ААРОН. Вж. ХАРУН.

АБАБИЛ / أبابيل. Ята птици. При похода на Абраха към Мека, изпратени от Аллах, те прелитат и „замерят с камъни от печена глина“ неговите воители, които заприличват на „проядени листа“ и се разпръсват (К. 105:4–5). Според някои тълкувания А. са ангели, приели плът. Възможно е гибелта на нападателите да се дължи на разразила се сред тях едра шарка, която според Ибн Исхак е върлувала по това време в Арабия.

АБАЙ (1845–1905) / каз. Абай Құнанбайұлы. Казахски книжовник, мислител и общественик. Роден в селището Жидебай (дн. Казахстан) в семейството на бей от племето аргин. Получава образование в медресето в гр. Семипалатинск, посещава и руското училище. Усвоява постиженията на източната литература, запознава се с творчеството на Пушкин, Лермонтов, Крилов, а чрез техните преводи – с Гьоте, Байрон и др. Отрано проявява поетичните си заложби. Към 30-годишна възраст заема длъжности в управлението и се отдава на литературна и просветителска дейност. Придържа се към класическото източно литературно и философско наследство. Същевременно в своите около 170 стихотворения въвежда и нови форми на размера и ритмиката. Превежда над 50 творби на руската и европейската поезия. В духа на времето настоява за обновление, за разпространение на знанията чрез образование. Зове за приятелство и сътрудничество между хората и народите. В известната поема „Искандер“ противопоставя себелюбието и тщеславието на завоевателя (Александър Македонски) на мъдростта на учителя му Аристотел. Почитан е като основател на казахската писмена литература и неин пръв класик. Съпротивата на назадничавите кръгове не му позволява да набере множество привърженици. Изявената етническа самоличност в творчеството му впоследствие оказва значително влияние върху зараждащата се национална интелигенция.

АБАС ИБН АБД ал-МУТАЛИБ, известен и като АБУ ал-ФАДЛ (ок. 565–653) / عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَالْفَضْلُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ. Праотец епоним на Абасидите, полубрат на башата на Мохамед. Осъжда началната проповед на Пророка и се сражава при Бадр, където е пленен и освободен срещу откуп. Приема исляма към 630 г. и се присъединява към сподвижниците, като им оказва материална подкрепа. След завладяването на Мека Пророкът потвърждава правото на неговото семейство да снабдява с вода (сикая / سِقَايَا) поклонниците край Кааба. Ислямът възприема това езическо почетно задължение, което утвърждава влиянието на А. и неговото потомство и окуражава стремежите им за власт в халифата (вж. Абд Аллах Ибн Абас).

АБАС, МАХМУД, известен и като АБУ МАЗЕН (род. 1935 г.) / أَبُو مَازِنٍ وَمَحْمُودٌ عَبَّاسٌ. Палестински политик. Роден в гр. Сафед, включен в границите на Израел след Палестинската война (1948–1949). Напуска го и като бежанец завършва право в Дамаския университет. Работи в държавите в Залива, където организира палестинските общности и е сред основателите на ал-Фатах, в която заема ръководни длъжности. През 1982 г. защитава под ръководството на Е. Примаков кандидатска дисертация „Тайната връзка между нацизма и ционизма“, която е отпечатана като монография. Решително отхвърля отправените му обвинения, че в нея отрича Холокоста. Участва в разработването и приемането на Договореностите от Осло (1993). След като израелските власти задържат Я. Арафат в Рамалла (от 2001 до 2004 г.), М. А. представлява палестинците на последвалите международни срещи. В тях, различно от спонтанния Я. Арафат, проявява търпелива настойчивост и логична убедителност. От март до октомври 2003 г. е назначен за министър-председател на Палестинската национална администрация (ПНА). Подава оставка поради различия с президента Я. Арафат относно надзора над службите за сигурност. След смъртта на Я. Арафат от 2005 до 2013 г. е председател на ПНА. След

преименуването ѝ на 5 януари 2013 г. в Държава Палестина е избран за неин президент. От 2004 г. е председател на Организацията за освобождение на Палестина. Търси разбирателство с Израел. Отхвърля действията на екстремистки настроените палестински съпротивителни организации, които дават повод за израелски репресии срещу мирното население. Опитва се да осуетява стремежите на крайните израелски политици да налагат своя диктат при разрешаването на арабско-израелския конфликт, като пренебрегват справедливите права на палестинците.

АБАС, ФАРХАТ (1899–1985) / فَرِحَاتٌ عَبَّاسٌ. Алжирски политически деец. Произхожда от род, заемащ видни длъжности в местното управление. Завършва фармация. През 1931 г. обнародва брошурата „Млад алжирец. От колония към провинция“ (Jeune Algérien. De la colonie vers la province), в която излага вижданията на групата на „Младите алжирци“. В този дух е и известната статия „Франция – това съм аз“ (La France – c'est moi). В нея твърди, че не е намерил нито в историята, нито в настоящето доказателства за съществуването на „алжирска нация“ и че „никой не вярва сериозно в нашия (алжирски) национализъм“. Решението е: предоставяне на пълноправно френско гражданство на алжирците, което означава тяхната еманципация. „Без нея няма да има дълготраен Френски Алжир.“

Схващанията му са посрещнати враждебно от мнозинството алжирци и отхвърлени от френските преселници, вкопчили се в своите привилегии (вж. А. Бен Бадис). През 1938 г. създава „Алжирски народен съюз“, който обявява за цел истинско равноправие между мюсюлмани и християни. През 1943 г. в „Манифест на алжирския народ“ (Manifeste du peuple algérien) настоява за автономна алжирска държава, а по-късно организира „Демократичен съюз на Алжирския манифест“, насочен към пълна държавна самостоятелност. През десетилетието 1946–1955 г. е задържан и избран за член на учреденията, с които Париж се

опитва да предотврати назряващата алжирска националноосвободителна революция. Когато тя избухва, безуспешно посреднички между Фронта за национално освобождение и френското правителство. През 1956 г. се включва в борбата и през 1958 г. е избран за председател на Временното правителство на Алжирската република. След извоюването на независимостта (1962) е председател на Учредителното събрание на новата държава. Влиза в противоречие с младото поколение лидери като Ахмед Бен Бела и Хуари Бумедиен, което започва решително да прилага своите радикални идеи за държавно устройство, порядки и политика и най-вече превръщането на ФНО в партия-държава. При възникналите съперничества за властта попада под домашен арест и е освободен от Х. Бумедиен след отстраняването на А. Бен Бела. Напуска политиката. Споделя възгледите на модернистите в исляма. Настоява алжирците да възприемат всички положителни достижения на западната цивилизация като условие и средство за техния напредък и благоденствие. Най-известни са трудовете му: „Аутопсия на една война“ / Autopsie d'une guerre, „Зората“ / L'Aurore, „Отнетата независимост (1962–1978)“ / L'indépendance confisquée (1962–1978), 1984.

АБАС ШАХ (1571–1629) / عباس شاه. Владелец на Персия от династията на Сефевидите. Смазва отцепничеството на местните управители и подчинява съперничещите си за властта етнически и сектантски групировки. Централизира и подобрява управлението, пренася столицата от Казвин в Исфахан, насърчава развитието на стопанството, съобщенията и градоустройството. Изгражда наемна войска от гулями, черкези и грузинци и отблъсква османците. В съперничество с Моголите разширява границите към Индия, а също в Кавказ, Средна Азия, Персийския залив и Месопотамия. Развива дипломатическите и търговски връзки с европейските страни. Подкрепя науките и покровителства богословите, с което подпомага налагането на имамитския шиизъм в страната. Управле-

нието му утвърждава присъщия на Сефевидската империя облик и бележи върха на нейната мощ и значимост.

АБАСИДИ, ал-абасийуна (749–1258) / العباسيون. Втората династия, оглавява халифата. Обявява произхода си от Абас Абд ал-Муталиб, основател е Абу Абас ал-Сафах, през преобладаващата част от управлението ѝ столица е Багдад. Време на разцветата на арабо-мюсюлманската цивилизация.

І. Халифи в Багдад 132–656 г. х. / 749–1258 г. н.е.

Хиджра / н.е.
 132–136 / 749–754 ал-Сафах / السفاح
 136–158 / 754–775 ал-Мансур / المنصور
 158–169 / 775–786 ал-Махди / المهدي
 169–170 / 786–787 ал-Хади / الهادي
 170–193 / 787–809 Харун ал-Рашид / هارون الرشيد
 193–198 / 809–814 ал-Амин / الأمين
 198–218 / 814–833 ал-Мамун / المأمون
 218–227 / 833–842 ал-Муатасим би-Аллах / المعتصم بالله
 227–232 / 842–847 ал-Уасик би-Аллах / الواثق بالله
 232–247 / 847–862 ал-Мутаукил ала Аллах / المتوكل على الله
 247–248 / 862–862 ал-Мунтасир би-Аллах / المستنصر بالله
 248–252 / 862–866 ал-Муатаин би-Аллах / المستعين بالله
 252–255 / 866–869 ал-Муатаз би-Аллах / المعتز بالله
 255–256 / 869–870 ал-Мухтади би-Аллах / المهتدي بالله
 256–279 / 870–892 ал-Муатамид ала Аллах / المعتمد على الله
 279–289 / 892–902 ал-Муатид би-Аллах / المعتضد بالله
 289–295 / 902–908 ал-Муктафи би-Аллах / المكتفي بالله
 295–320 / 908–932 ал-Муктадир би-Аллах / المقتدر بالله
 320–322 / 932–934 ал-Кахир би-Аллах / القاهر بالله

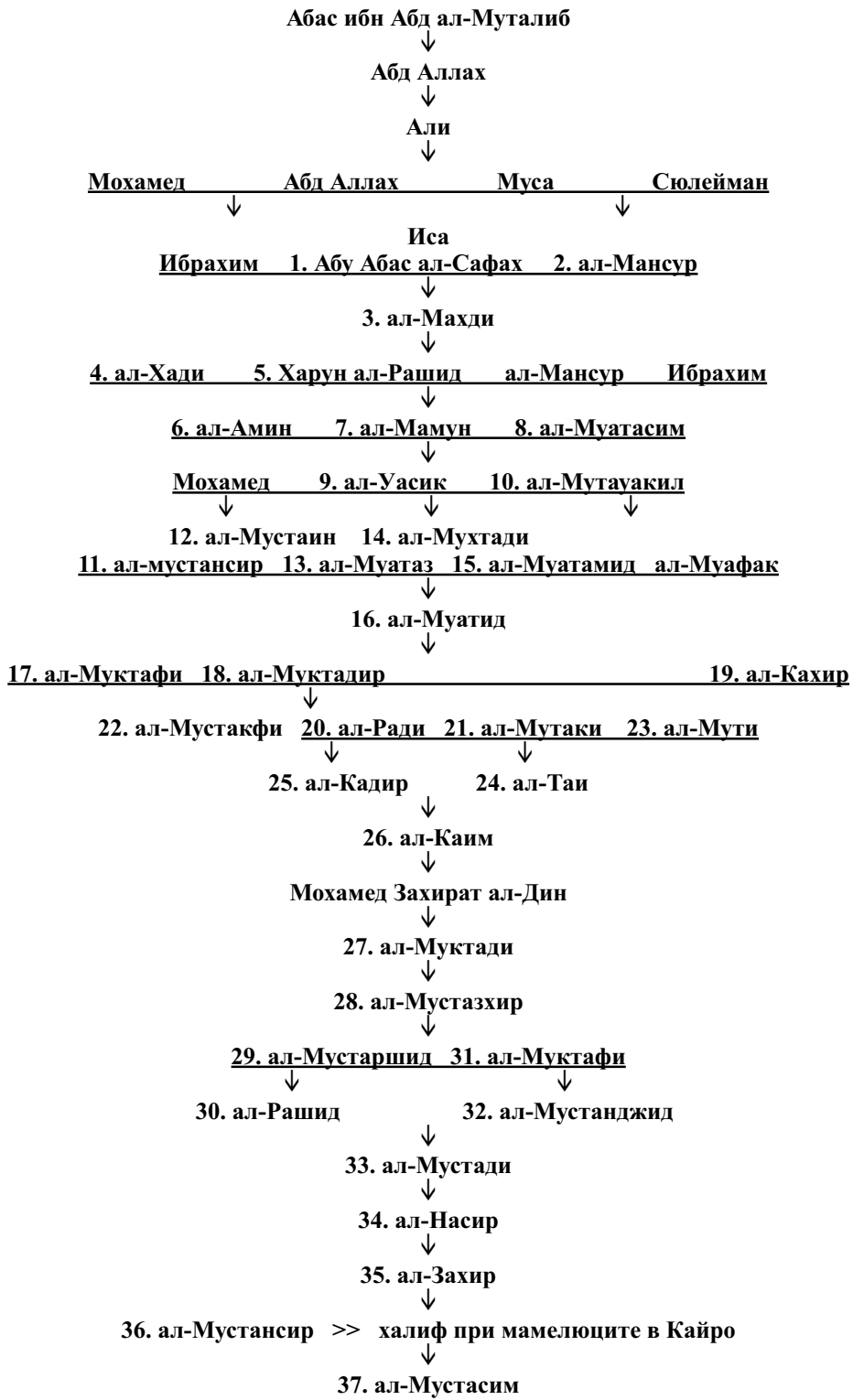
- 322–329 / 934–940 ал-Ради би-Аллах /
الراضي بالله
- 329–333 / 940–944 ал-Мутаки би-Аллах /
المتقي بالله
- 333–334 / 944–946 ал-Мустаффи би-Ал-
лах / المستنصفي بالله
- 334–363 / 946–974 ал-Мути ли-Аллах /
المطيع لله
- 363–381 / 974–991 ал-Таи ли-Аллах /
الطائع لله
- 381 / 442 / 991–1031 ал-Кадир би-Аллах /
القادر بالله
- 442–467 / 1031–1075 ал-Каим би-амри
Аллах / القائم بأمر الله
- 467–487 / 1075–1094 ал-Муктади би-ам-
ри Аллах / المقتدي بأمر الله
- 487–512 / 1094–1118 ал-Мустазхир би-
Аллах / المستظهر بالله
- 512–529 / 1118–1135 ал-Мустаршид би-
Аллах / المسترشد بالله
- 529–530 / 1135–1136 ал-Рашид би-Ал-
лах / الراشد بالله
- 530–555 / 1136–1160 ал-Муктафи ли-
амри Аллах / المقتفي لأمر الله
- 555–266 / 1160–1170 ал-Мустанджид
Аллах / المستنجد لله
- 566–575 / 1170–1180 ал-Мустади би-ам-
ри Аллах / المستضيء بأمر الله
- 575–622 / 1180–1225 ал-Насир ли-дин
Аллах / الناصر لدين الله
- 622–623 / 1225–1226 ал-Захир би-амри
Аллах / الظاهر بأمر الله
- 623–640 / 1226–1242 ал-Мустансир би-
Аллах / المستنصر بالله
- 640–656 / 1242–1258 ал-Мустасим би-
Аллах / المستعصم بالله
- 656 / 1258 Монголите превземат Багдад
- 740 / 1340 ал-Уасик би-Аллах /
الواثق بالله
- 741–753 / 1341–1352 ал-Хаким би-амри
Аллах II / الحاكم بأمر الله الثاني
- 753–763 / 1352–1362 ал-Муатадид
би-Аллах II / المعتضد بالله الثاني
- 763–779 / 1362–1377 ал-Мутауакил ала
Аллах I / المتوكل على الله الاول
- 779 / 1377 ал-Муатасим би-Аллах /
المستعصم بالله
- 779–785 / 1377–1383 отново ал-Мутауа-
кил ала Аллах I / المتوكل على الله الاول
- 785–788 / 1383–1386 ал-Уасик би-Ал-
лах II / الواثق بالله الثاني
- 788–791 / 1386–1389 отново ал-Муата-
сим би-Аллах / المعتضد بالله
- 791–808 / 1389–1406 за трети път ал-
Мутауакил ала Аллах I / المتوكل على الله الاول
- 808–816 / 1406–1414 ал-Мустанн би-
Аллах / المستنن بالله
- 816–845 / 1414–1441 ал-Муатадид би-
Аллах II / المعتضد بالله الثاني
- 845–855 / 1441–1541 ал-Мустаффи би-
Аллах III / المستنصفي بالله الثالث
- 855–859 / 1451–1455 ал-Каим би-амри
Аллах / القائم بأمر الله
- 859–884 / 1455–1479 ал-Мустанджид
би-Аллах II / المستنجد بالله الثاني
- 884–903 / 1479–1497 ал-Мутауакил ала
Аллах II / المتوكل على الله الثاني
- 903–914 / 1497–1508 ал-Мустамсик би-
Аллах / المستمسك بالله
- 914–922 / 1508–1516 ал-Мутауакил ала
Аллах III / المتوكل على الله الثالث
- 922–923 / 1516–1517 отново ал-Мус-
тамсик би-Аллах / المستمسك بالله
- 923 / 1517 отново ал-Мутауакил ала Ал-
лах III / المتوكل على الله الثالث
- 923 / 1517 Османският султан Селим
I Явуз превзема Кайро и отвежда халифа в
Константинопол.

II. Халифи в Кайро 659–923 г. х. / 1261–1517 г. н.е.

- Хиджра / н.е.
- 659–660 / 1261–1261 ал-Мустансир би-
Аллах / المستنصر بالله
- 660–701 / 1261–1302 ал-Хаким би-амри
Аллах I / الحاكم بأمر الله الاول
- 701–740 / 1302–1340 ал-Мустаффи би-
Аллах / المستنصفي بالله

С призова, че властта трябва да е „на благоугодния от семейството на Мохамед“ (الرِّضَا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ), старейшините на Хашимитите обединяват разноликата съпротива срещу Омеядите. Обвиняват ги, че насилствено са отнели законните им права върху върховната власт

и ги угнетяват, присвояват военните придобивки, закята и плячката, търсят земни облаги, като строят дворци и трупат богатства. Обявяват, че са защитници на всички „унизени“, че търсят справедливост и че ако оглавят държавата, ще управляват съгласно шериата, без разлика между бедни и богати, знатни и простолюдие, а само между благочестиви и грешни.

След краткотраен кръвопролитен сблъсък Омеядите са разгромени, а тяхната върхушка – изстребена. За обявените от победителите цели съдим по посланието, съчинено лично от ал-Мансур. В него подчертава, че съгласно шериата потомството на чичото на Пророка има предимство пред преките наследници на Али и Фатима. Неговите представители са най-достойни за властта, която са постигнали, опирайки се на правоверните, и ще управляват справедливо за тяхното добруване.

Начело на халифата А. утвърждават принципа за наследяване на владетеля от първородния син и го разпростират върху всички корейши. Същевременно само ал-Мансур, ал-Амин и ал-Махди са синове на арабски, а останалите – на наложнички персийски, кюрдски, славянски, гъркини, берберки и др. След смъртта на властващия халиф посоченият от него наследник получава от избраната политическа и духовна върхушка нейните уверения за вяроност чрез ръкополагане (байа / بَيْعَة) (вж. Съвещание). Последвалото посрещане от войската и от населението на столицата се смята за общо становище, изказано в полза на „избора“.

Появилата се при Омеядите постановка за божествена подкрепа на халифа А. разпростират върху всички свои владетели. Под персийско влияние, всеки от тях възприема прозвища, които потвърждават негова връзка с Бога. Абу Фадл Джафар ибн Мохамед е ал-Мутауакил ала Аллах „уповаващ се на Аллах“, Ибн Абд Аллах ал-Мансур Мохамед е ал-Махди би Аллах „воден от Аллах“, ал-Мустади би-амри Аллах (1170–1180) е „озаряващият по повелята за Аллах“. Според Ибн Халдун тази стъпка е „прикритие на

собствените им имена“, за да не бъдат опошлявани и принижавани от простолюдието. Величаенето им като „сянка на Аллах върху земята“ и дори като „халиф на Аллах“ среща възраженията на богословите. Те посочват, че никой не може да бъде „наместник“ на Всеприсъстващия и вечен Аллах, но техните доводи остават без внимание. Теократичната окраска на званието се засилва и от съчетанието му с имамата, което подчертава свещеността на халифската длъжност като осветена от Божия благослов. Външна изява е носенето от халифа на наметалото на Пророка, ръководенето в тесен кръг на петъчната молитва, увеличаващото се ограничаване на прекия досег с населението и пищният дворцов церемониал (вж. Бурд; Хаджиб).

Противещото по време на вековното управление на А. съприкосновение и осмозата между населяващите империята етноси, народности и племена внасят промени в техните взаимоотношения. Арабите отстъпват редица властови позиции. Присъщият „средиземноморски“ облик на властта и порядките при Омеядите се заменя с „източен“, тъй като ядрото се премества в Месопотамия и в персийските земи. Тяхното наследство спомага за изграждането на управленските, съдебните и военните учреждения на държавно и местно равнище. Същевременно центробежните сили, проявили се към края на Омеядите, започват да се изявяват с нарастваща сила. Възникват местни династии, чиито емири и султани проявяват привидна почит към халифа в Багдад като духовен първосвещеник: поставят името му върху сечените монети, споменават го в петъчната молитва и изплащат данък по свое усмотрение. (Вж. Сафарици; Саманици; Тахириди; Тулуници; Аглабиди.) Същевременно халифско звание си присвояват Омеядите в Испания и дори местни владетели в Северна Африка. Багдадските често са превърнати в безпомощни фигуранти. Вождовете на дворцовата гвардия, съставена от наемници с различен произход, издигат, свалят и избиват удостоените от тях халифи. По улиците на Багдад се носят

стиховете за халифа ал-Мустанин (862–864) и двамата тюркски военачалници: „Халифът е в кафез, между Уасиф и Буга, говори туй, което казват, както говори папагал“ (Ибн Халдун 1984: 332). Скоро са принудени да обявяват за свои „пълномощници“ начело на властта Буиди и Селджуци и само отчасти съхраняват достойнството на първосвещеници.

Настъпилата през X–XI в. необратима политическа раздробеност ограничава действителната власт на А. до земите на днешен Ирак и я отслабва пред нашествията от запад и изток. Завземането на Багдад от монголите (1258) и избиването на върхушката на династията бележи нейния трагичен край. Абу ал-Касим – чичо на последния халиф ал-Мустасим, успява да намери убежище при мамелюците. Те го обявяват за халиф под името Мустансир би Аллах, но без да му предоставят каквито и да е управленски права. Неговите потомци съставляват псевдодинастията на т.нар. Абасиди в Кайро. Оказваното им като имами привидно уважение не прикрива зависимостта от мамелюшките султани. Ал-Макризи свидетелства, че те не могат „дори да изказват своите мнения“ пред тяхната груба власт, която ги използва като доказателство, че е пазител на исляма. Слизат окончателно от историческата сцена през 1517 г. с разгрома на мамелюците и присъединяването на тяхната държава към Османската империя.

През епохата на А. се очертава и уточнява ислямската религиозна и обществено-политическа доктрина. Нейните носители и представители съчетават арабските традиции с разнородни идеи и култури, бит и държавност на включените в империята народи. Богословието се обособява като „сървие“, на което халифите оказват почит в стремежа си да узаконят своите управленски действия като следващи шериата. Сред религиозната, културната и политическата върхушка се разискват ключовите догматични въпроси за същността на Абсолюта и неговото отношение към битието, за естеството на низпосланото „слово“, за Божието предопределение и избора на човека, за отговорността за де-

янията и наказанието на греховете, за върховенството в Общността на правоверните и Дома на исляма. Окончателно се разграничават направленията на суннити, шиити и хариджити. Очертават се суннитските школи-подходи на ханифити, маликити, шафиити, ханбалити и др., възникват многобройни шиитски секти и подсекти. Обособяват се и съперничат теченията на джабарити, кадарити, муатазилити и т.н. Появяват се суфийски братства. Наред със споровете и съперничествата техните схващания взаимно се пресичат и проникват, което придава изключителна разноликост и богатство на теоретичното богословие (калам / الكلام). Кристализира и каноничното право (фикх / فقه) като отражение и част от шериата, като „наука“ за него. Наред с богословието, философията и правото разцъфтяват литературата и точните науки, които наследяват и доразвиват постиженията на класическата и източната древност.

От края на X в. обществената и политическа неустойчивост, довела до отслабването и разпада на халифата, засилва и задълбочава съперничествата и сблъсъците между различните богословско-правни и философски течения. Настъпва духовна криза, която обхваща и религиозната мисъл. Израз на надделялата в нея закостенялост става издаденото от ал-Кадир послание, което поставя препятствия пред възможностите за скорошно преодоляване на задълбочаващия се всеобщ упадък.

Политическият срив накърнява държавното единство, духовната склероза разчленява религиозното. Но Домът на исляма вече е изграден. Въпреки съперничествата между владетелите и споровете между улемите се съхранява чувството за общност на народите, обитавали неговите вече твърде условни граници. То се основава на вкоренената религиозна връзка, а наложилият се в управлението и религията арабски език съществено подпомага спойката в науката, културата и съобщенията.

При ръкополагането на ал-Сафах в джамията на гр. Куфа неговият чичо Дауд ибн

Али (داود بن علي), посочвайки го, уверява делото на халифата вече е в неговите и на рода му ръце. Те ще го държат, докато не настъпи времето да го връчат на Иса ибн Мариам. Династията не дочаква Съдния ден, но през нейната епоха, опирайки се на вложения универсализъм, ислямът утвърждава своята същност, измерения и достойнства на световна религия. Нейните начала и съдържание поставят решаващ отпечатък върху достигнатата своите върхове средновековна арабо-мюсюлманска цивилизация като забележително постижение на човечеството. Отзвукът от заложения в нея преди хилядолетие идеи присъства и днес в разсъжденията на мислители, общественици и политици по света.

АБАЯ. Вж. ПОКРИВАЛО и ОБЛЕКЛО.

АБД. Вж. РОБ, РОБСТВО.

АБД АЛЛАХ ИБН АБАС, често наричан ИБН АБАС (ок. 618 / 619–686) / عبد الله بن ابن عباس وعباس. Син на Абас ибн Абд ал-Муталиб. Братовчед на Мохамед, израства в близост до неговото семейство. Наречен е „знаещият на Общността на правоверните“ (Хабр ал-умма / حَبْرُ الْأُمَّةِ) и въпреки младостта си вече е в обкръжението на Абу Бакр и Омар, които ценят неговото мнение по верските въпроси. Участва в завоеванията, при крамолата поддържа Али и сина му Хасан ибн Али, но впоследствие приема надделелите Омеяди. Умира в обширното си имение в гр. Таиф. Почитан е като основател на Знанието-наука за Корана и разяснението. Сочен е също като първият правист, който търси и „вътрешния“ смисъл на низпосланото. Близостта до Пророка придава особена стойност на съобщенията от него предания, от които близо 1660 са признати за достоверни. Настоява за тяхното събиране и ги излага в четири раздела: познати на арабите благодарение на езика; такива, чието непознаване е осъдително; познати на улемите; и такива, които никой освен Аллах не познава. Съвременниците му го описват като смел и благочестив човек, с ясна мисъл и обширни

познания, „предпочитащ мира пред войната и убеждението пред насилието“. Приписват му се известните разяснения на Корана „Осветяване с факлата“ (Тануир ал-микбас / تنوير المِقْبَاس), както и на сведения за живота на Пророка. Според редица изследователи личните му качества и заслуги са преувеличени от апологетите, свързани с Абасидите.

АБД АЛЛАХ ИБН ЗАЙД ал-АНСАРИ. Вж. ал-АНСАРИ, АБД АЛЛАХ ИБН ЗАЙД

АБД АЛЛАХ ИБН ЗУБАЙР. Вж. ИБН ЗУБАЙР, АБД АЛЛАХ.

АБД АЛЛАХ ИБН ОМАР ИБН ал-ХАТАБ. Вж. ИБН ал-ХАТАБ, АБД АЛЛАХ ИБН ОМАР.

АБД АЛЛАХ ИБН САБА. Вж. ИБН САБА, АБД АЛЛАХ.

АБД АЛЛАХ ИБН САЛАМ ИБН ал-ХАРИС. Вж. ИБН ал-ХАРИС, АБД АЛЛАХ ИБН САЛАМ.

АБД АЛЛАХ ал-ТАРДЖУМАН. Вж. ал-МАЙУРКИ, АБД АЛЛАХ ал-ТАРДЖУМАН.

АБД АЛЛАХ ИБН ХУСЕЙН (1882–1951) / عبد الله بن الحسين. Вторият син на шарифа на Мека Хусейн ибн Али. Участва във Великата арабска революция. Емир на британската подмандатна територия Трансйордания (1921) и неин крал след провъзгласяването на независимостта през 1946 г. Участва в Палестинската война, навлиза в западния бряг на р. Йордан и го присъединява към кралството, което започва да се нарича Хашимитско кралство Йордания (1949). Убит от палестинец в Йерусалим. Неговият правнук крал Абдаллах II ибн ал-Хусейн (род. 1962 г.) управлява страната от 1999 г.

АБД ал-ДЖАБАР ИБН АХМЕД ал-ХАМАДАНИ. Вж. ал-ХАМАДАНИ, АБД ал-ДЖАБАР ИБН АХМЕД

АБД ал-КАДИР ал-ДЖАЗАИРИ, известен и като АБДЕЛ КАДЕР (1808–1883) / عبد القادر الجزائري. Алжирски държавник, суфийски шейх и богослов. Роден във видно семейство, свързано с ръководството на Кадирия. Получава богословско образование в Близкия изток. След френското нашествие в страната (1830) обединява съпротивата и е провъзгласен от племената за повелител на правоверните. Оглавява възникналата в Западен Алжир самостоятелна държава (1832–1847), която е призната от френското правителство. Изгражда я върху теократична основа, като чрез централизация се стреми да преодолее племенното отцепничество, опитва се да прилага и постиженията на съвременността. Париж съзира опасността от нейното укрепване и оказваната помощ на населението, съпротивляващо се срещу неговото настъпление. Предприетите военни кампании се съпровождат с масови избивания, които съсипват страната и след упорита съпротива през 1847 г. А. се предава. Известно време е уважаван пленник във Франция. Живее в изгнание и от 1855 г. се преселва в Дамаск, където преминава към Накшбандия. През 1860 г. защитава християнското население срещу предприятия от ислямски фанатици погром. Поканен от масоните, се присъединява към тях, заявявайки, че „любовта е истинската основа на религията: „Бог (Аллах) е Богът на всички и Той ни обича всички“, и готовността си да се присъедини към тяхното „братство на обичта“ и да спазва неговите „отлични правила“ (Etienne 1994: 322). Със своя аскетизъм и религиозни познания, смелост и родолюбие, военни и управленски дарби, търпимост към друговерците и трезв поглед към техните постижения спечелва всеобщо уважение. Почитан е като национален герой, изградил първообраз на съвременната алжирска държава. Автор на суфийския трактат „Книга за степените“ (Китаб ал-мауакиф / كتاب المواقف), на тълкувания и допълнения към съчинения на Ибн Араби и на мистични поеми. Предприема опити да обнови някои ис-

лямски правни норми. Погребан е в Дамаск, в близост до гроба на Ибн Араби.

АБД ал-КАДИР ал-ДЖИЛАНИ (ГИЛАНИ). Вж. ал-ДЖИЛАНИ (ГИЛАНИ), АБД ал-КАДИР.

АБД ал-КАРИМ ал-ХАТАБИ, МОХАМЕД ИБН АБД ал-КАРИМ ал-ХАТАБИ, известен като АБД ел-КРИМ, фр. Abd el-Krim (1882–1963) / مُحَمَّد بن عبد الكريم الخطابي. Марокански политически деец. Получава традиционно образование в ал-Карауин, изучава право в университета в Саламанка, занимава се с журналистика и вижда в сътрудничеството с европейците средство за откъсване на Общността на правоверните от изостаналостта. След налагането на френско-испанския протекторат е назначен за съдия в гр. Мелиля. Бързо се разочарова от създадената обстановка, противопоставя се и през 1915 г. е хвърлен в затвора. На следващата година е освободен и се отправя към планинската област Риф (Северно Мароко), която все още е извън обсега на протекторатните власти. Като вожд на племето Аит Уриагел успешно обединява населяващите областта племена, които го избират за емир на обявената през 1921 г. Конфедеративна република на племената в Риф (ал-Джумхурия ал-иттихадия ли-кабаил ал-Риф / الجمهورية الاتحادية لقبائل الريف).

Френските власти до 1924 г. поддържат негласно новообразуваната държава, но скоро съзират опасността от нейното разширение. Срещу въстаналите се обявяват както Мадрид и Париж, така и зависимият от тях марокански султан. Предприетите от френската и испанската армия военни действия надделяват над въстаническите сили, чиято продължителна упорита съпротива отеква в мюсюлманския свят и в Европа. През май 1926 г. А. е принуден да се предаде и е заточен на о-в Реюнион. През 1947 г. му е разрешено да се завърне във Франция. По пътя остава в Кайро. Оглавява „Комитета за освобождение на Арабския Магриб“, включил лидери като Хабиб Бургиба, Фархат Абас, Алал ал-Фаси и др. Усилията му да подпо-

могне тяхното единодействие имат частичен успех и се вписват в историята на деколонизацията на арабските страни.

АБД ал-МАЛИК (685–705) / *عبد الملك*. Владелец от Омеядите. Завършва разгрома на харижитите, потушава бунта на Ибн Зубайр и на отцепили се пълководци, продължава завоюването на Северна Африка, отразява византийското нападение. Утвърждава арабския език в управлението. Основава пощенската служба и въвежда сеченето на сребърния дирхам и златния динар. Предприема строителството на Купола на скалата в Йерусалим, поправя нанесени разрушения на Кааба в Мека и въвежда обвиняването ѝ с копринена покривка. Придава решаваща значимост на преданията и поощрява тяхното събиране. Тази стъпка, свързваща отдаването на Аллах с почитта към Мохамед като Пророк, подпомага изграждането на мюсюлманската самоличност. Проявява се като способен държавник, външно винаги запазва спокойствие, но упорито следва поставените цели. За разлика от предшествениците, често търсещи съветите на обкръжението, еднолично взема решения. Царуването му бележи възхода на династията към върха на нейното могъщество.

АБД ал-МАНАФ ИБН КУСАЙ ИБН КИЛАБ (поч. 600 г.) / *عبد المناف بن قصي بن كلاب*. Прапрадядо на Пророка Мохамед и Али по бащина линия. Неговите четирима синове: ал-Муталиб, Науфал, Абд Шамс и Хашим, се почитат като основатели епоними на корейшитски родове.

АБД ал-МУМИН ИБН АЛИ ИБН ЯЛА ал-КУМИ (ок. 1094–1163) / *عبد المؤمن بن علي* / *بن يعلى الكومي*. Първи владетел от Алмохадите (1147–1163). Роден в дн. Алжир, син на грънчар от берберските племена Зената. Изучава религиозни науки в Тлемсен. Среща се със завърналия се от Изтока Ибн Тумарт, който го привлича за помощник (ок. 1117 г.). Проявява смелост и завидни организаторски качества. Близо три години прикрива смъртта на своя учител (1130) и налага вижданията

си сред неговите последователи, наречени Алмохади, оглавили разноликото въстаническо движение. Завладява Мароко, завзема Маракеш (1147), унищожава Алморавидите и присъединява техните владения в Андалус. Приема титлата халиф и в походи на изток превзема Алжир (1153) и Тунис (1159). Управлява с желязна ръка възникналата обширна империя и е сред видните държавници, обединили Северна Африка.

АБД ал-МУТАЛИБ ИБН ХАШИМ (поч. ок. 578 г.) / *عبد المطلب بن هاشم*. Наречен е също Шайба (роден с кичур руси коси). Правнук на Кусай, син на Хашим. Роден в Ясриб, бива доведен в Мека от чичо си ал-Муталиб. След смъртта на баща си оглавява рода. Богат и влиятелен търговец, при обсадата на Мека води преговори с Абраха, участва в почистването на затлечения извор Замзам. Дядо на осиротелия Мохамед, полага грижи за него през ранното му детство. Остава десетима синове и шест дъщери – поколение, което е тясно обвързано с възникването на исляма и неговата ранна история.

АБД ал-РАЗИК, АЛИ (1888–1968) / *عليّ عبد الرزاق*. Египетски богослов. Представител на модернисткото течение в съвременния ислям. Получава образование в ал-Азхар и Оксфорд и работи като съдия и преподавател. Намесва се в спора за халифата след неговата отмяна през 1924 г. На следващата година обнародва трактата „Ислямът и основите на властта“ (ал-Ислам уа-усул ал-хукм / *الإسلام وأصول الحكم*), с което отбелязва знаково събитие в развитието на модернизма в исляма. В творбата се разглежда всеобщото предназначение на вярата, връзката между свещеното и светското, между религията и държавата. Според този „просветен улем“ Мохамед осъществява своята мисия изключително като пророк, основател на религия с всеобщ призив. Със съобщаването на низпосланото Божие слово той придобива по-обхватна от владетелската власт, но по своята същност тя коренно се различава от нея. Когато умира, сподвижниците, убеде-

ни, че е пратеник и пророк на Аллах, избират Абу Бакр за негов наместник заради заслугите му пред исляма. Вярват, че наследява тази религиозна връзка въпреки твърдението му, че не е „халиф на Аллах, а халиф на Пророка на Аллах“. Всъщност действа като цар, който се стреми да обединява арабите и може да бъде наречен „халиф (наместник) на Пророка на Аллах“ с оглед на влаганото тогава съдържание в названието „халифат“.

Поражда се основно недоразумение, защото сред правоверните се утвърждава представата, че „халифът е религиозна длъжност и този, на когото е поверена власт над тях, заема мястото на Пратеника на Аллах“. Последиците от наложилото се становище са много тежки: владетелите, дори султани, заявяват, че са „халифи на Аллах на земята и че тяхната сянка се разпростира върху вярващите“. Тяхното управление отразява недостатъците и пороците на една светска власт, която се опира на въоръжената сила. Много от тях самите, вместо да са пример за благочестивост, често нарушават грубо религиозните предписания. Носителите на титлата като царе и тирани „са отклонявали мюсюлманите от правия път“ (علي عبد الرازق 1979: 96). Те са изопачили облика на истината и в името на религията са потискали и унижавали правоверните, заключвайки техния разум така, че да не намират друга надежда извън тази религия, дори в областта на управлението и политиката. Изводът е изричен: халифатът играе отрицателна роля в историята на мюсюлманската цивилизация. Днес вярващите нямат нужда от това „овехтяло учреждение“ и следва да го отхвърлят. Задачата е да очертаят начини, пътища и средства, за да постигнат стоящите пред тях духовни и светски цели. Затова следва да установят правила за управление в съответствие с „изобретеното напоследък от човешкия дух и опита на другите нации... Нищо в религията не им забранява да встъпят с тях в съревнование по всички науки за обществото и политиката“.

Книгата предизвиква взрив от противоречия. Авторът е обвинен в безбожие и отстранен от ал-Азхар, отнето му е и правото на съдия. В защита се обявяват само единици като Таха Хусейн. Назадничавите среди, подкрепяни от двореца (крал Фуад е сред кандидатите за отменения от К. Ататюрк халифат), го подлагат на продължителен и ожесточен остракизъм. Получава признание след Втората световна война, когато е назначен за министър на вакъфите. Автор е и на книгата „Общото становище в ислямския шериат“ (ал-Иджма фи ал-шариа ал-исламийа / الإجماع في الشريعة الإسلامية), в която привежда доводи, доказващи, че в историята на исляма религиозната принадлежност няма връзка с видовете власт. Поставя въпроса на научно равнище така, че да излиза от рамките на съвременната му идейно-политическа обстановка. Доводите и схващанията на този мислител, често наричан „Лутер на исляма“, не губят своята злободневност и продължават да се разискват. Днес те се привеждат от привържениците на модернизма и неомодернизма в оживените спорове с консервативните и ислямистките среди.

АБД ал-РАХМАН ИБН МУАУИЯ ИБН ХИШАМ (731–788) / عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ مُعَاوِيَةَ بْنِ هِشَامٍ, известен и като „влезлият [насила]“ (ал-ДАХИЛ / الداخل). Основател на Кордобското емирство и халифат, чиито владетели са известни и като Омеяди в Андалус. Внук на халифа Хишам, успява да се спаси, когато Абасидите изстребват рода. Търсейки убежище, броди предрешен из Северна Африка. Достига Андалус през 755 г. и на следващата година, заедно с насъбрали се привърженици, отстранява абасидския управител на Кордоба. Надделява над съперниците, укрепва властта си и отблъсква християнския натиск от север. Признава Абасидския халиф, но разгромява военните сили, изпраща ни да го отстранят, и дори „връща“ в Багдад главите на пленените от него военачалници (781). Повежда самостоятелна политика и сурово потушава всеки опит за оспорване и съпротива.